

SEMIOTICA IMAGINII ÎN BENZILE DESENATE

Lect. univ. drd. Onorina GRECU
Universitatea „Spiru Haret”, Constanța

Résumé: *Dans les études présentes l'image est perçue comme un moyen de communication. Dès nos jours, l'idée que l'image se bâtit sur un langage est unanimement acceptée et des études sur la manière dont l'image signifie sont de plus en plus fréquents. La bande dessinée (appelée encore par l'acronyme BD, ou bédé) est un art littéraire et graphique (souvent appelé le neuvième art) où une histoire est racontée grâce à des images, des dessins, accompagnés d'un texte. D'ici l'intérêt d'étudier les relations qui prennent naissance du rapport texte-image. A l'aide de la sémiologie, on essayera d'établir les connexions qui s'enchaînent entre les éléments iconiques et le contenu des significations, pour voir le message complet qu'une Bande Dessinée peut transmettre.*

Introducere

În cercetările recente imaginea este văzută ca mijloc de comunicare. De la mijlocul acestui secol, ideea că imaginea are la bază un limbaj devine tot mai clară, și tot mai multe studii de specialitate încearcă să discute modul în care semnifică limbajul vizual.

Imaginea poate fi citită așadar în două chei care nu se exclud reciproc: există un cod ce ține în primul rând de percepția și de semiotica specifică limbajului vizual, dar există, de asemenea, o lectură iconologică care cere interpretarea în context cultural (referința la texte literare, legende, etc.).

Semiotica imaginii

Din multitudinea de demersuri care pot aborda științific imaginea, o teorie mai generală care să ne permită să depășim categoriile funcționale ale imaginii este teoria semiotică. Maniera de abordare analitică pe care o propune constă în a aborda imaginea din punctul de vedere al semnificației și nu din cel al emoției sau plăcerii estetice, de exemplu. Scopul semioticii nu este să descifreze lumea ci mai degrabă să încerce să vadă dacă există categorii de semne diferite, dacă aceste tipuri diferite de semne au o specificitate și legi proprii de organizare, procese de semnificații particulare, etc.

Studiile privind imaginea s-au desfășurat pe două segmente distincte, urmând proiecte autonome. Una dintre direcții, cea deductivă, aparține semioticii. Perspectiva semiotică constituie o bază indispensabilă pentru studierea lumii imaginilor. Al doilea segment pornește de la diversitatea fenomenelor imagistice, de la deosebirile dintre diferitele categorii de imagini, alegând o cale inductivă de cercetare.

Pentru semiologia izvorâtă din opera lui Saussure, semnul are o alcătuire binară: semnificant și semnificat; primul “stă” în locul celui de al doilea și trimite la el. Acest model trasează o graniță între realitatea limbajului, ca fapt psihic, și cea a lumii extralingvistice, ca fapt fizic. Analizele ulterioare au evidențiat că o asemenea separare nu este justificată deoarece între cele două domenii există o anumită întrepătrundere. Cercetările efectuate de-a lungul secolului trecut au arătat că elementul iconic intervine la orice nivel al elaborării lingvistice și în orice limbă.

Semiotica anglo-americană, care își propune într-o mai mare măsură să cerceteze și comunicarea nonverbală, concepe semnul ca pe o triadă, alcătuită din: semnificant, semnificat și realitatea denotată. Un semn este o materialitate pe care o percepem cu ajutorul unuia sau mai multor simțuri pe care le avem. O asemenea structură pare a-și găsi justificarea chiar și la nivelul experienței curente. Putem distinge astfel trei entități: obiectul numit “imagine”, subiectul transpus/ ilustrat și gama de efecte pe care imaginea le induce în privitor. Pierce se afla, ca nimeni altul în acest domeniu, la început de drum, oferind o perspectivă ce va fi dezvoltată de o serie întreagă de autori, printre care amintim pe Ch. Morris, C. K. Ogden, I. A. Richards ș.a. Pierce a căutat de la bun început, o teorie generală a

semnelor și o tipologie, foarte generală, care să cuprindă și limba, bineînțeles, dar inserată și relativizată într-o perspectivă mai largă. Cele trei componente care fundamentează teoria semiotică au primit, în timp, mai multe denumiri.

Vom prezenta aici câteva din ideile fundamentale ale concepției lui Charles S. Peirce. “Peirce este considerat astăzi ca principalul fondator al semioticii moderne. Semiotica întemeiată de Peirce a reprezentat baza dezvoltării ulterioare a semioticii ca știință a semnelor”¹.

Pentru Peirce “Un semn este [...] un obiect aflat în relație cu obiectul sau, pe de o parte, și cu un interpretant, pe de alta, astfel încât să pună interpretantul într-o relație cu acest obiect corespunzătoare propriei lui relații cu obiectul”². “Un semn, sau un reprezentamen, este ceva care ține locul a ceva pentru cineva, în anumite privințe sau în virtutea anumitor însușiri. El se adresează cuiva, creând în mintea acestuia un semn echivalent, sau poate un semn mai dezvoltat”³. Această definiție are meritul de a arăta că un semn întreține o relație solidară între trei poli cel puțin (și nu doar doi așa cum este cazul la Saussure): fața perceptibilă a semnului: semnificant, ceea ce reprezintă: „obiect” sau referent, și ceea ce semnifică: „interpretant” sau semnificat. La Peirce, semnul este constituit dintr-o triada compusă din: reprezentamen, interpretant și obiect ce reprezintă dinamica oricărui semn ca proces semiotic, a cărui semnificație depinde de contextul apariției sale și de așteptarea receptorului său. Semnul, înțeles ca reprezentamen, desemnează fie un obiect perceptibil, fie doar imaginabil sau chiar neimaginabil într-un anumit sens. Astfel, un cuvânt oarecare nu poate fi imaginat ca atare, deoarece el este același cuvânt, indiferent dacă va fi scris sau pronunțat. Existența lui nu se confundă cu o anumită apariție concretă a sa. Același reprezentamen poate trimite la obiecte și interpretanți diferiți: “*Un semn poate avea mai multe obiecte*”⁴. Semnul nu ține locul întregului obiect, ci desemnează doar “un fel de idee, pe care am numit-o fundamentul reprezentamenului.

Interpretantul este efectul produs de reprezentamen în mintea unei persoane și se referă la obiectul la care reprezentamenul însuși se refera.

Obiectul poate fi “un lucru individual cunoscut ca existent, sau un lucru despre care se crede că a existat înainte sau la care te aștepti să existe, sau o colecție de asemenea lucruri, sau o calitate sau o revelație, sau fapte cunoscute”⁵. Susținând că obiectul nu trebuie să fie în mod obligatoriu o existență actuală sau reală, Peirce lărgeste foarte mult câmpul referinței, incluzând și zona abstracțiunilor.

Astfel, deși semnele pot fi multiple și diferite, ele ar avea după părerea lui Peirce o structură comună, implicând acea dinamică tripolară care leagă referentul de semnificant și semnificat. Dacă semnele au însă o structură comună asta nu înseamnă că sunt identice: un cuvânt nu este același lucru cu o fotografie, nici cu o haină sau un semn de circulație. Și totuși, toate acestea pot însemna altceva decât ceea ce sunt ele însele și deci se pot constitui în semne.

Dintre cele trei celebre trihotomii ale lui Peirce, una se întemeiază pe aspectul ontologic al semnului, iar două pe relațiile dintre semn și obiect, pe de o parte, respectiv dintre semn și interpretant, pe de alta parte. De aici caracterul eterogen al imaginii, înțelegând prin aceasta felul în care ea reunește și coordonează într-un cadru fix diferite categorii de semne: „imagini” în sensul teoretic al termenului (semne iconice, analogice) dar și semne plastice: culori, forme, compoziție internă, textură, și semne lingvistice, limbaj verbal.

Analiza raportului text-imagie în Banda Desenată.

Banda desenată este forma de artă care completează viziunea asupra modului în care imaginea și cuvântul se împletesc pentru a spune o poveste.

Artă narativă prin excelență, banda desenată a fost pusă în relație cu basorelieful, enluminura, tapiseria, gravura secolului al XV-lea, cu Rowlandson, Doré, Hogarth și ilustrațiile secolului al XIX-lea. Cercetătorii au observat însă că asemănările dintre formele artistice enumerate mai sus și banda desenată sunt mai puține decât deosebirile; nu este deloc lipsit de importanță faptul că fenomenul

¹ Ionica, L., *Imaginea vizuala. Aspecte teoretice*, Timișoara, Editura Marineasa, 2000, p. 41.

² Peirce, Ch. S., *Semnificație și acțiune*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 237.

³ *Idem*, p. 269.

⁴ *Idem*, p. 271.

⁵ *Idem*, p. 273.

social care caracterizează banda desenată și, de asemenea, codul ei specific țin de o cultură și de un timp precis.

Teoreticianul Jan Baetens, în *Forme și politici ale benzilor desenate*, rezumând mai mult de 30 de ani de cercetare teoretică asupra BD-urilor, afirmă că sunt două tipuri de analiză a raportului dintre imagine și text: pe de o parte, o analiză semiotică bazată pe coduri și care pornesc de la faptul că imaginea poate fi văzută simultan din toate punctele de vedere, iar textul este supus unei lecturi temporale, demers, adesea, redus la diferența între linearitate și polifonie; pe de altă parte, o analiză mai empirică, ce definește locul aparte pe care îl ocupă banda desenată în raportul imagine-text și care încearcă să descrie aceste raporturi.

Analiza semiotică oferă o bună anatomie a imaginilor din banda desenată, stabilind conexiunile între elementele iconice și conținuturile de semnificație. Dar perspectiva semiotică poate fi și incompletă, evaluând imaginea în sine, prin elementele de structură sau codare, neținând seama de interpătrunderea ei cu textul. Iconicul presupune un cadru argumentativ și o strategie de lectură diferite de cele ale textului. Limbajul este de structură lineară, are o sintaxă rigidă pe când imaginea este spațializată, are o structură deschisă. Lecturarea textului și „citirea” imaginii reprezintă articularea specifică a demersului unei benzi desenate care îmbină substanța conținutului cu forma acestuia. Modul în care un cuvânt sau o imagine sunt corelate cu conținutul lor nu sunt identice. Banda desenată folosește cuvinte care urmează constant drumul imaginilor; apoi, numărul mare de casete permite alternarea ritmurilor povestirii, a perspectivelor sau a vocii narrative. Și nu în ultimul rând, importanța majoră pe care o dă actului povestirii această artă, de unde rezultă necesitatea adaptării mijloacelor literare și completarea lor cu metode vizuale.

Semiotica imaginii în Banda Desentă se bazează pe principiu că funcționalitatea povestirii ilustrate se regăsește în interacțiunea textului cu imaginea, mesajul fiind transmis nu doar de imagine și/ sau text dar creat dintr-o interacțiune reciprocă. Avem deci o sumă de relații care se interpătrund. Din punct de vedere al semioticii, relația imagine-text creează iluzia realității. Aceasta este foarte bine ilustrată de Benzile Desenate: pe de o parte vedem imaginea, deci acțiunea, pe de altă parte, citim în balon ce spun personajele, împreună, aceste elemente creează iluzia unei săli de teatru sau cinema. Astfel, dacă într-un roman tradițional, imaginea este implicită, dar unică, receptarea fiind diferită de la cititor la cititor, Benzile desenate oferă o imagine explicită, directă, fixă, care la nivelul receptării poate fi îmbogățită doar în mariaj cu textul. În banda desenată litera tipărită în filacter face parte din desen. În felul acesta, privitorul nu este silit să întrerupă lectura pentru a completa textul cu imaginea, sau să caute în text subiectul imaginii. Interpretarea celor două limbaje se întrepătrunde în așa fel încât privitorul devine în exact aceeași măsură cititor fără măcar a-și da seama. Filacterul sau balonul pot căpăta valențe plastice specifice acestei arte și, în acest mod, amestecul de coduri devine și mai evident. Uneori filacterul este colorat în culori simbolice, altele cuvintele sunt tipărite cu caractere mărite sau îngroșate pentru a denota strigătul personajului. Valențele simbolice pe care litera tipărită le poate lua în banda desenată exprimă semnificații particulare, mult mai precise decât în orice altă formă vizuală narativă. Textul este “aici înglobat în imagine, face parte din ea și varietatea de semne utilizate, indice, simbol și icon atrage atenția asupra naturii particulare pe care limbajul benzii desenate îl adaptează pentru propriul său uz”⁶.

În contextul literaturii desenate, textul poate avea un rol pozitiv sau negativ. Cel pozitiv se înrădăcinează cu ideea barthesiană că textul ghidează sensul sau îl furnizează, pe când cel negativ face referire la limitarea de către acesta a obiectelor unui semn.

Concluzii

Relația dintre cuvânt și imagine nu trebuie pusă în termeni concurențiali, ci în termenii complementarității. Nu este posibilă o existență separată a lor. Nu vom reuși cu ajutorul vorbelor, decât aproximativ și metaforic, să descriem fizionomia unei persoane pentru a exprima starea ei de spirit momentană, nu vom ști să transmitem un mesaj până la capăt. Alăturarea imaginii sau ilustrației

⁶Vrânceanu, A. *Modele literare în narațiunea vizuală. Cum citim o poveste în imagini?*, București, Editura Cavaliotti, 2002, p. 112.

textului creează un cadru complex, în care fiecare element transmite de sine stătător o parte și însumate, aceste componente creează o ambianță în care receptarea este completă.

Bibliografie:

1. Ionica, L., *Imaginea vizuala. Aspecte teoretice*, Timișoara, Editura Marineasa, 2000;
2. Pierce, Ch. S., *Semnificație și acțiune*, București, Editura Humanitas, 1990;
3. Vrânceanu, A. *Modele literare în narațiunea vizuală. Cum citim o poveste în imagini?*, București, Editura Cavaliotti, 2002.